

הביופוליטיקה של ה"הדבקה"

מאת תמי וייל

כתיבת טקסט זה החלה בשאלה שהטרידה אותי, ביחס לתופעה עולמית המתרחשת כעת בהתמודדות עם משבר הקורונה: כיצד קרה שבעולמנו הקפיטליסטי, שכנעה האמונה במסמן "הדבקה" אנשים כה רבים, להסכים להגבלות מרחיקות לכת, כל זאת "בשם ההגנה על החולים והקשישים"? ממתי הפכו אלו למצרך "יקר" כל כך?

בטקסט שלו מ-1927, פרויד מכנה אמונה - אשליה "כאשר מילוי של משאלה הוא מניע מכריע בה, ובעשותנו כך אנו מתעלמים מיחסה למציאות" (1). הטענה שלי היא שבמשבר הקורונה, העובדה שהמציאות אינה עומדת בניגוד לאמונה ב"הדבקה" (infection), למעשה מטשטשת את אחיזתה החזקה של אמונה זו באיווי למילוי משאלה. אנסה לעקוב אחר הנחה זו והשלכותיה.

כיום, השימוש שעושות הרשויות במסמן ה"ביולוגי" - "הדבקה" (infection), מפעיל "אפקט-של-המון", דומה למה שפרויד מציין כ"אפקט ההדבקה" (contagion) שהאינדיבידואלים מפעילים אחד על השני, ושבאמצעותו מתחזקת הסוגסטיה המקורית (2). התרבות משתמשת באפקט ה"הדבקה" הסוגסטיבי של ההמון לטובת "ערכי מוסר", ומניעה אינדיבידואלים "להדביק" (infect) זה את זה בחרדה, ולהימנע מלהעביר את וירוס הקורונה דרך גופם.

אחת הסיבות להצלחתה של התרבות עשויה להיות האמביוולנטיות שנמצאת בשורש ההזדהות (3). לאמביוולנטיות זו יש אפקט של רמיה, המקשה על האפשרות של האינדיבידואל לזהות ולהתנגד לכח הסוגסטיבי של ה"הדבקה".

התרבות אינה מסתפקת בתפקידה להגן על היחיד מפני איתני הטבע, אלא היא ממשיכה את מעשי הטבע באמצעות "האנשה" (4). מצד אחד היא מנסה להגן על האינדיבידואל, על ידי הכפפת איתני הטבע לממד האנושי של ה"הדבקה", כך שהאדם "חש בתוך המאווים מסביב כבתוך שלו, ומסוגל לתת טעם נפשי לחרדה חסרת הטעם" (5). אך בו בזמן היא ממשיכה את מעשה הטבע. אנשים בריאים מצווים להפסיק לעבוד, כאילו שהם כבר חולים, אנשים זקנים מצווים לבדוד את עצמם, כמו יש להם את כל הזמן בעולם לחיות ולהיות בקשר עם יקיריהם.

מן הצד של היחיד, ניתן להסביר את ההזדהות עם אשליית ה"הדבקה", כנובעת ממשאלה זדונית שלא התמלאה, להדביק אחרים ולהתפטר מהחולים והזקנים, שמניעה רגש של אשמה. אנשים רבים ברחבי כל העולם גוזרים על עצמם בידוד, באקט שניתן להבינו לא רק כניסיון לרסן את הדחף, אלא גם כענישה עצמית תחת האשליה שמשאלתם אכן התממשה.

בריאם כחולים נוטלים חלק באשליה. פרויד מדגים את המניע האמביוולנטי לתביעה לשוויון, דרך האימה של חולה הסיפיליס מפני הדבקת אחרים, ששורשיה במשאלה לא מודעת להפיץ את מחלתו, ולא להיות היחיד שנדבק ומנותק מדברים רבים כל כך (6).

התביעה של התרבות לאחידות ולשוויון, תוך שימוש במסמן-גוף "הדבקה", הזכירה לי את מה שלאקאן אמר על ההשלכות הסופיות של עליית האחאות של הגוף, המובילה אל הגזענות (7). ניתן היה לזהות סימנים למסלול המסוכן הזה, עליו הצביע לאקאן, בשלבים ההתחלתיים של המגפה בישראל, כאשר נראה היה כי הסוגסטיה התרבותית סביב המסמן "הדבקה" אינה פועלת על ציבורים מסורתיים מסוימים. זעם רב התעורר בקרב רבים מחברי הקהילה היהודית החילונית, בעקבות תמונות של גילויי התקהלות בחברה היהודית הדתית, של תפילה במניין והגעה המונית ללוויה של רב חשוב. ניתן לומר, שהסגרציה שהופנתה כלפי התענגותו של המיעוט, נבעה מהאיום שייוצר קרע שיחליש את כוחו של ההפנט התרבותי, ויחשוף את התענגות ההמון הדחוייה על משאלת ה"הדבקה".

סצנה מחיי המשפחה שברה את אפקט ההפנט: הבן אמר לאמו שאם יהיה לו חום גבוה לא יאפשר לה לטפל בו, שמא חלה בו וירוס הקורונה וידביק גם אותה. המילים שלה נחלצו ממנה, מיד: "השתגעת?"

היה זה רגע של קרע בין המשפחה והקבוצה הגדולה יותר (8). הסוגסטיה שהתרבות הפעילה באמצעות המסמן "הדבקה", הביאה את המשאלה הלא מודעת קרוב מידי אל הממשי, ואימה על האיזון העדין של הסובלימציות בתוך המשפחה. יתכן שפרויד הצביע על נקודה זו, כאשר הוא ייחס את הרגע של ההתנגדות לסוגסטיה ההיפנוטית, לידיעה ש"מדובר בשחזור לא אמיתי של סיטואציה אחרת, שחשיבותה בחיים גדולה הרבה יותר" (9).

לסיכום, האפקט של שימוש התרבות בכוחות ההמון הסוגסטיביים של ה"הדבקה", חרג זה מכבר מהמישור של המציאות, והתקרב מידי אל הממשי. בימים אלו, ראש ממשלת ישראל, בנימין נתניהו, יצא בסיסמא: "אהבה זה ריחוק". נראה שהשימוש במסמן "הדבקה" כופה דחייה יותר מאשר ריחוק, ומקרב אותנו אל מה שחוזר מן הממשי, ואל ביטולו של השיסוע, זה שמאפשר לנו לעשות שימוש בסמבלנט, ולא לדעת, בצורה הטובה, על משאלותינו. יתכן שזהו רגע, שמראה גרסה אחת, של מה שפרויד רואה כקרע בלתי נמנע בין אהבה ותרבות (10).

1. Freud, S., "The Future of an Illusion", 1927, SE, Vol. XXI, p.31.
2. Freud, S., "Group Psychology and the Analysis of the Ego", 1921, SE, Vol. XVIII, p.77.
3. Ibid, p.105
4. Freud, S., "The Future of an Illusion", op. cit.
5. Ibid, p.17.
6. Freud, S., "Group Psychology and the Analysis of the Ego", op. cit., p.121.
7. Lacan, J., The Seminar of Jacques Lacan, Book XIX, "...or Worse", Ed. J.A. Miller, Transl. A.R. Price, Polity Press, 2018.
8. Freud, S., "Civilization and its Discontents", 1930[1929], SE, Vol. XXI.
9. Freud, S., "Group Psychology and the Analysis of the Ego", op. cit., p.116.
10. Freud, S., "Civilization and its Discontents", 1930[1929], op. cit. p.103.